

WORLD HISTORY / ВСЕСВІТНЯ ІСТОРИЯ

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.41

SERHIIV.SARANOV

E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs (Ukraine)

METHODOLOGICAL AND INTERPRETATIVE ASPECTS OF THE HISTORICAL SIGNIFICANCE OF MACHIAVELLI'S «THE PRINCE» IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE THEORY OF ABSOLUTISM

Abstract. *The article examines the methodological and interpretive aspects of the historical significance of Machiavelli's "The Prince" in the context of the development of the theory of absolutism. The author states that the analysis of "The Prince" at the methodological level should be carried out taking into account the complex political reality in Italy in the early modern period under the conditions of the political dependence of Italian rulers on foreign (European) states after 1494. When substantiating the key historical circumstances that determine the relationship between "The Prince" and the realities of the studied era, the concept of "hegemony" from the political theory of Antonio Gramsci, the assessments of the Swiss cultural historian Jacob Burkhardt, the philosopher and historian Benedetto Croce, and the British historian Nicholas Henschell are used. It is indicated that the critical view of the German-American political philosopher Leo Strauss deserves special attention.*

From the point of view of author, it is possible to assert that an appendix of general methodological principles of estimations Strauss of Machiavelli's is to productive in wide sense of development of social and political idea of early Moderne time. Criticism of Strauss of relatively key aspects of approach of Machiavelli's is not able to replace the fact of faithful estimation Strauss of essence of looks of флорентинського thinker. Machiavelli really accomplishes a break with classic tradition of political idea, in the light of what even the later interpretations of "Sovereign", created already after Leo Strauss, are not able to shake loyalty of his estimations. So, interpretation of Quentin Skinner's, one of founders of Cambridge "school of concepts", is based on aspiration to step back from «textualization» interpretation of «The Prince» pushing off from the presence of "republican ideal". The position of Quentin Skinner, wired for sound to them on the pages of his works, is not capable in turn, in our view, to undermine the basic moments of approach of Leo Strauss.

Keywords. *"The Prince", Machiavelli, absolutism, the theory of absolutism, Italy in the early modern times, the Renaissance, Europe.*

Citation. Saranov S.V. Methodological and interpretive aspects of the historical significance of Machiavelli's "The Prince" in the context of the development of the theory of absolutism. *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XXXIX 2022. Pp.41-49. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.41

САРАНОВ С.В.

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ АСПЕКТИ ІСТОРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ «ГОСУДАРЯ» МАКІАВЕЛЛІ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ АБСОЛЮТИЗМУ

Анотація. *У статті розглядається проблематика методологічних та інтерпретаційних аспектів історичного значення «Государя» Макиавеллі в контексті розвитку теорії абсолютизму. Автор констатує, що аналіз «Государя» на методологічному рівні повинен здійснюватися з урахуванням складної політичної реальності в Італії раннього Нового часу за умов політичної залежності італійських правителів від іноземних (європейських) держав після 1494 року. При обґрунтуванні ключових історичних обставин, що зумовлюють взаємозв'язок «Государя» з реаліями*

досліджуваної епохи, використовується поняття «гегемонії» з політичної теорії Антоніо Грамші, оцінки швейцарського історика культури Якоба Буркхардта, філософа та історика Бенедетто Кроче, британського історика Ніколаса Хеншелла. Вказується, що заслуговує на особливу увагу критичний погляд німецько-американського політичного філософа Лео Штрауса. Використання аргументації Штрауса під час розгляду історичного значення «Государя» є ефективним методологічним ключем і не може бути підірване чи ослаблене теоретично аргументацією Квентіна Скіннера, оскільки Скіннер жодним чином не заперечує важливу роль «Государя» у розвитку теорії абсолютизму.

Ключові слова. «Государ», Макіавеллі, абсолютизм, теорія абсолютизму, Італія раннього Нового часу, епоха Відродження, Європа.

Цитування. Саранов С.В. Методологічні та інтерпретаційні аспекти історичного значення «Государя» Макіавеллі у контексті розвитку теорії абсолютизму та теорії «державного інтересу» // Сумський історико-архівний журнал. №XXXIX. 2022. С.41-49. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.41

«Государ», а також «Міркування про першу декаду Тита Лівія» належать до найвідоміших робіт Макіавеллі, з назвами яких протягом останніх кількох століть асоціювалося ім'я флорентинського мислителя. Як відомо, в обох роботах висвітлюються різні аспекти того самого питання щодо піднесення та занепаду держав, форм і методів утримання політичної влади у своїх руках, шляхів, якими можна забезпечити зміцнення власної держави. Як зазначав Бенедетто Кроче у статті «Макіавеллі і Віко» 1924 року, «не можна сказати, що ніхто з античних філософів не відчував відмінностей між етикою та політикою, їхньою автономією», але «вікове панування християнської думки» загострило та підготувало «конфлікт» (Кроче, 1999: 126). Результатом стало відкриття Макіавеллі «автономії політики», що наклалося на специфіку історичного розвитку європейських країн раннього Нового часу, що відзначається дослідниками.

В даному випадку стосовно обговорюваної нами проблематики буде доцільним позначити значення «Государя» для розвитку теорії абсолютизму. Слід нагадати, що написання «Государя» було завершено Макіавеллі у 1513 році, коли в європейських країнах починали поступово набирати чинності процеси, пов'язані з процесом переосмислення політики. Абсолютизм (абсолютна монархія) та абсолютистська ідеологія, незважаючи на критичне ставлення до поняття «абсолютизму» як історіографічного кліше з боку британського історика Ніколаса Хеншелла, оформився і пройшов кілька стадій розвитку. Нагадаємо, що йдеться, відповідно до усталеної історіографічної традиції, про поняття «абсолютна монархія», що визначається, насамперед, на рівні монархічної форми правління, при якій вся повнота державної влади концентрується в руках монарха. Незважаючи на те, що йдеться про контроль усіх сфер життя суспільства, поняття «абсолютної» монархії постає як досить умовне, через деяку обмеженість даного явища системою бюрократичного апарату, церквою і самою особистістю монарха. Найчастіше виділяють французький, пруський та англійський варіант абсолютизму, кожен з яких мав власну специфіку історичного розвитку. Йдеться про специфіку, що набувала все більш явно виражених рис, починаючи з епохи Великих географічних відкриттів, тобто з кінця XV століття. У випадку Франції, наприклад, йдеться про трохи більш ранні показники розвитку. Вони знайшли вираз у сукупному вигляді на момент історичного періоду другої половини XV століття. «Государ» Макіавеллі, написаний, 1513 року, відбив, з одного боку суто італійський досвід історичного розвитку міст-держав. З іншого боку, він відбивав, з причетності автора «Государя» до дипломатичної практики, і загальноєвропейські реалії.

Сукупність загальних та окремих питань, пов'язаних з вивченням «Государя» Макіавеллі, проблематики історичного розвитку європейського абсолютизму знайшли відображення в роботах Н. Хеншелла, Л. Штрауса, К. Скіннера, К. Уїкхема, С.Д. Сказкіна, Е.В. Тарле, О.Б.Дьоміна та інших дослідників (Хеншелл, 2003; Штраус, 2000; Уїкхем, 2019; Тарле, 2017; Скіннер, 2009; Буркхардт, 1996; Дьомін, 2001). Разом з тим, у сучасній українській історіографії ці питання практично не вивчені та потребують методологічної конкретизації. Винятком у цьому плані є роботи українського історика та дипломата В.Г. Циватого (Циватый, 2013).

З середини XV століття у західноєвропейських країнах під впливом кількох факторів визначального характеру набули розвитку нові форми організації політичної моделі, характер яких зумовлювався розгалуженою системою внутрішньої логіки та взаємодоповнюючих аспектів розвитку. До основних рис зазначеного процесу зазвичай відносять поступову концентрацію всієї сукупності влади руках государя. Це знаходило прояв у встановленні контролю над розрізненими раніше збройними силами країни, оформлення в цілісному вигляді єдиного та підконтрольного бюрократичного апарату, створення нових форм державних організацій, посилення однорідності соціальної структури, тенденції до посилення пошуків легітиматії державної влади на рівні прагнення до обґрунтування божественного характеру її походження. Середньовіччя завершувалося поступово, у різних країнах цей процес набував різної сили та швидкості, проте загальний вектор розвитку був саме таким. Професор Оксфордського університету, британський медієвіст Крістофер Уїкхем, автор узагальнюючої роботи «Середньовічна Європа: Від падіння Риму до Реформації» влучно зауважив, що процес переосмислення політики супроводжувався на момент XV століття тим, що «поточну політику аналізували та критикували». Це було новим явищем, «принаймні, новим було таке напруження дискусій» (Уїкхем, 2019:373).

Важлива особливість полягала також у тому, що середньовічні політичні мислителі не зупиняли увагу на вирішенні злободенних політичних проблем і завдань, хоча моральні та юридичні аспекти «політичного» як явища їх, безумовно, цікавили. Представники середньовічної політичної думки не озвучували конкретні пропозиції для конкретизації методів вирішення поточних та нагальних проблем, їхні політичні теорії не були прив'язані до поточної політичної практики (Уїкхем, 2019:373). Те саме можна сказати і про «зерцали» для правителів, які відображали швидше прагнення обмежитися «викривальною мовою», як зазначає професор Уїкхем, у «захист або осуд тих чи інших великих політичних інститутів, які насправді часто будувалися за зовсім іншими принципами» (Уїкхем, 2019: 374).

Тепер нові реалії прокладали собі дорогу, їх поява і стрімкий розвиток супроводжувалося прагненням правителів домогтися політичної централізації країни, вивести королівства на лідируючі позиції на міжнародній арені. Цілком закономірним є, що на тлі цього посилювалася політична потреба правителів в опорі на соціальні та політичні кола, які перебувають безпосередньо у сфері їх підпорядкування, зокрема, йшлося про феодальну знать, що включала також і церкву. Зрозумілим також є насичене складними політичними подіями прагнення феодальної знаті та церковних кіл до відстоювання своїх позицій, незалежності та особливих прав. Середньовічний характер політичного світогляду залишкового характеру у даному разі міг парадоксальним чином уживатися з новими течіями у розвитку та потребами державної еволюції загалом

Поступово в процесі складної та багатовимірної боротьби політичних сил у західноєвропейських країнах вимальовувалося щось спільне та типове, з повною підставою здатне бути зарахованим до основних показників європейської держави раннього Нового часу. Йдеться про союз політичних сил різного характеру під егідою

держави у особі правителя, що, втім, не виключало ієрархічне різницю між владою різних рівнів втілюваної у особистості государя. Государ на теоретичному рівні узагальнення його функцій в настільки різнохарактерній системі, що виростала з краху християнської єдності середньовічного світу мав якусь суверенну владу щодо всіх інших політичних сил, які, на відміну від нього, таку владу не мали.

У контексті цього починала намічатися зміна в тональності обґрунтування очікуваних і бажаних функцій государя з боку політичних теоретиків, які з часів середньовіччя спиралися на тривалу традицію апеляції до «добрих», догідних християнської моралі рис особистості та поведінки правителів, насамперед поведінки політичної. Тепер же, з настанням нової епохи, починаючи з XVI століття, для цього починають використовуватися різноманітніші інтелектуальні прийоми, які впливали з розриву з існуючою середньовічною моралістичною традицією. Зміни у характері міждержавних військових конфліктів, зростання територіальних показників держав та ступеня контролю з боку королівської влади, інші тенденції до централізації та уніфікації політичної моделі призводили до зміни самого політичного масиву аргументації до рис бажаної політичної поведінки правителя (История человечества, 2004: 158).

Поданий масив аргументації щодо зміни у межах концепту «політичного» доцільно розглядати під кількома кутами аналізу. Насамперед йдеться про повний послух існуючої влади, тобто перед нами якийсь моральний принцип, що повністю обґрунтовує цю покору. Персона короля, королівських міністрів поставала як непорушний образ верховної влади у рамках божественного образу. Піддані також наділялися певною «моральною відповідальністю» поведінки поряд із правителями, від яких очікували на врахування реалій існуючої ієрархічної піраміди влади. По-друге, йшлося про потенційно можливе втручання держави в економічне життя, аспекти повсякденного розвитку. І нарешті, що особливо важливо у контексті нашої статті, могло йтися, як зазначає професор Анхель Родрігес Санчес, про розгляд «правління як політичного підприємства».

Вихідним пунктом політичного обґрунтування третього кута можливого аналізу політичних реалій, що склалися, виступає саме «Государ» Макіавеллі, який відобразив складні політичні конструкти, що тільки починали складатися в Італії в умовах залежності італійських правителів від іноземних держав, що стала фактом після 1494 року. Як відомо, одним із центральних концептів у політичній теорії Антоніо Грамші було поняття «гегемонії». Стосовно ситуації описуваної нами в контексті позначення ключових історичних обставин, що зумовлювали взаємозв'язок «Государя» з реаліями досліджуваної нами епохи, є важливим наступний аспект причинно-наслідкового характеру. Так, система оформлення центральних політичних організацій держави XVI століття може бути зрозуміла до кінця лише з урахуванням прагнення гегемонії як кінцевої мети.

Йдеться про категорії «миру» та «війни», які визначали становлення та практичну організацію системи європейського балансу сил. Різноманітні види політичної активності государя раннього Нового часу передбачали опору на певний набір етичних політичних принципів та уявлень про систему правління та влади загалом.

Такою була та система загальних політичних координат, у межах яких зароджувалася нова модель і новий підхід, які часто ще співіснували з середньовічними уявленнями, суттю яких було обґрунтування абсолютної монархії як найкращої форми організації. Італія поставала просто ідеальною історичною ареною для подібних теоретичних узагальнень і обґрунтувань, оскільки історичний досвід італійських міст-держав відрізнявся ранньою формою переважання світської моделі поведінки над християнськими уявленнями про роль політики, сенс політичної поведінки та характер політичної мети.

На це звертав увагу швейцарський історик культури Якоб Буркхардт, що відобразив у своїй роботі «Культура Відродження в Італії» цілісні риси італійського політичного життя

(Буркхардт, 1996). Ці риси дозволили цьому історико-культурному ареалу досить рано придбати унікальні на тлі, наприклад, французького та англійського варіанта історичного розвитку, показники соціально-політичної еволюції та організації політичного простору, відображені Макіавеллі у «Государі» та «Міркуваннях». Характер політичного світу змінився, колишній християнський універсалізм середньовічного зразка змінився новими правилами гри з переважним характером династичних та патримоніальних показників.

Опис такого ідеального государя ми знаходимо якраз у «Государі» Макіавеллі, творчість якого виступає, як відомо, точкою відліку для становлення політичної науки. При цьому дослідниками також наголошується, що йдеться у випадку «Государя» про становлення лінії теорії абсолютизму, що в «Государі» знайшла початковий опис, але потім доповнений у роботах Жана Бодена та інших теоретиків абсолютизму. «Государ» Макіавеллі відкриває, з одного боку, нову лінію аргументації в обґрунтуванні абсолютизму. З іншого боку, безумовно, спирається на традицію політичного мислення, історичне походження якої можна простежити у формулі римського права. В даному випадку можна навести відому формулу римського юриста II ст. е. Ульпіана: «Держава не пов'язана законами». І все-таки основні ідеї, відображені в «Государі» стали можливими тільки в рамках конкретно-історичних зрушень у розвитку італійських міст-держав, інших країн континентальної Європи, пов'язаних з революційною перебудовою середньовічних інститутів як таких.

Добре відомо, що ідеологія абсолютизму представлена серією робіт авторів певної інтелектуальної спрямованості, пов'язаної з відстоюванням незаперечного авторитету королівської влади, що спирається на тезу про божественне походження самого характеру цієї влади та її закономірності як історичного явища. Так, наприклад, з погляду автора «Левіафана» Томаса Гоббса (1588-1679) найкращою формою держави є саме монархія через її більшу відповідність ідеалу абсолютної та нерозділеної влади. Правовий позитивізм Гоббса виявляється у його обґрунтуванні і звеличенні ролі держави у його монархічному вигляді. При такому досить усталеному трактуванні, що збігається з хронологічною появою робіт теоретиків абсолютизму, можна досить впевнено повторити тезу про вплив «Государя» на сам початок появи робіт, що обстоюють монархію та монархічну форму держави. Однак на наш погляд проблематика заслуговує на те, щоб бути поглибленою на концептуальному рівні в контексті найбільш значущих інтерпретацій «Государя» здійснених у ХХ столітті.

Нам представляється такою, що заслуговує на увагу думка німецько-американського політичного філософа Лео Штрауса, ознайомлення з якою здатне більш детально розкрити взаємозв'язок «Государя» з розвитком теорії абсолютизму. Лео Штраус у роботі «Введення в політичну філософію» приділяє фігурі Нікколо Макіавеллі досить багато уваги виключно в критичному ключі, аргументуючи його внесок у розрив із класичною політичною філософією, яка мала глибоку інтелектуальну традицію, що сягає корінням в античну політичну думку. В одній з глав збірки цієї збірки статей під назвою «Вступ до політичної філософії» Штраус зупиняє нашу увагу на своїй концепції «трьох хвиль сучасності». Лео Штраус констатує, що основний внесок Макіавеллі в тому і полягав, що він відкинув усю попередню політичну філософію як не відповідну новим реаліям епохи. Здавалося б, на це найбільше має підставу претендувати Томас Гоббс, проте насправді зазначений процес втілюється у працях саме Макіавеллі (Штраус, 2000: 70). Аргументація Штрауса є одним із найбільш вражаючих варіантів негативного ставлення до Макіавеллі в дусі «антимакіавеллізму». Штраус пише, що Макіавеллі «протиставляє ідеалізму традиційної політичної філософії реалістичний підхід до політичних речей», але це «тільки половина істини» (Штраус, 2000: 70).

Макіавеллі, за словами Штрауса, начебто погоджується з Аристотелем і, опосередковано, з Платоном, у тому, що «найкращий лад не може бути встановлений, якщо відсутній потрібний матеріал» (Штраус, 2000: 71), проте потім вносить істотне доповнення до інтерпретації аристотелівської позиції. Те, що «для Аристотеля уявляється неможливим, для Макіавеллі – лише велике утруднення, яке може бути подолано видатною людиною, яка використовує незвичайні засоби для того, щоб перетворити зіпсований матеріал на хороший» (Штраус, 2000: 71). Зупинимося на деякий час на цій лінії аргументації Штрауса, і дозволимо собі глибше проаналізувати вказану тезу Лео Штрауса на тлі процесу складання абсолютної монархії в Європі.

З одного боку, бачимо, що, справді, Штраус віддає належне Макіавеллі у плані «розриву» з класичної політичної філософією попереднього періоду, що позначився у знакових працях флорентинського мислителя. У той же час, для нас важливим є те, що цей вказаний Штраусом «розрив» збігається з процесом появи абсолютизму як історичного явища. То що, до концепції Штрауса необхідно додати «супутній» матеріал для надання їй більш обґрунтованого характеру в контексті обґрунтування взаємозв'язку Макіавеллі з абсолютизмом як явищем? У певному сенсі, так, але необхідно подивитися також, чи не виходить за межі запропонованого нами кроку подальший характер інтерпретації Макіавеллі з боку Лео Штрауса, тобто, чи залишає нам шанс здійснити запропоноване критика Лео Штрауса на адресу Макіавеллі. Для цього ми пропонуємо заглибитись у подальший аналіз позиції Штрауса у зазначеному питанні.

Отже, Макіавеллі не зупиняється там, де Аристотель вважає ситуацію безвихідною, стверджує Лео Штраус. Флорентинський мислитель відкидає досвід і модель «уявних держав ранніх авторів» закликаючи до необхідності звернути увагу до справ реальних, у межах яких насправді говорять, роблять вчинки та розвиваються загалом люди та держави. У цьому «відкиданні» даного уявного досвіду полягає з погляду Штрауса одне з фактичних доказів розриву Макіавеллі з усією попередньою лінією розвитку політичної думки. Додамо від себе, що позиція Штрауса, в контексті навіть його критицизму щодо погляду на Макіавеллі в цілому, не виключає можливості додати до сказаного ним, що тим самим Макіавеллі закладає можливість появи більш розгорнутого виду ідеологічного обґрунтування монархічної форми правління. Не має особливого сенсу заглиблюватися в даному випадку в стару історіографічну дискусію, чи був до кінця щирий Макіавеллі, йдучи в розріз у «Государі» з тими положеннями, які будуть висловлені в «Міркування про першу декаду Тита Лівія». Або дві роботи є лише дві сторони однієї й тієї ж методологічної площини, лише у її заломленнях? Зазначимо тут, що подальша лінія аргументації Штрауса заслуговує на пильну увагу, оскільки в процесі її розгорнутого викладу, він виставляє перед нами широку панораму своїх критичних аргументів на адресу автора «Государя», інтелектуальна вага яких, слід визнати, доповнюється важким історичним досвідом ХХ століття.

Основне питання, на наш погляд, чи є інша можливість простежити появу теорії абсолютизму як явища, констатуємо при цьому, що Макіавеллі перебуває біля її витоків, без того, щоб не визнати, що для здійснення цього Макіавеллі просто потрібно було порвати з попередньою класичною традицією політичної філософії та політичної думки. У цьому з нашого погляду полягає певна унікальність ідеології абсолютизму як явища та етапу розвитку суспільно-політичної думки, і це саме те, що дозволяє побачити деяку вразливість поглядів Лео Штрауса щодо Макіавеллі. Штраус намагається максимально близько підійти до лінії безпосереднього політичного мислення Макіавеллі. Зокрема, розпочати «потрібно з того, як люди живуть; треба опустити очі до землі» (Штраус, 2000: 72).

Штраус жодного разу не згадує західноєвропейський абсолютизм як історичний продукт і складову того, що він пов'язує з «опусканням очей до землі». Він продовжує, що для Макиавеллі центральним елементом стало «нове тлумачення чесноти» (Штраус, 2000: 72). Але для нас важливо, що Штраус перераховує складові елементи чесноти у розумінні Макиавеллі. Отже, йдеться про відмову розуміти чесноту «як мету існування держави», але її існування пропонується обґрунтовувати існуванням «заради» держави; мораль не впливає на характер політичного життя; «мораль неможлива поза політичним суспільством; вона передбачає його; політичне суспільство не може бути встановлене та збережене, залишаючись усередині кордонів моралі, з тієї простої причини, що слідство або обумовлене не можуть передувати причині або умові» (Штраус, 2000: 72).

Як бачимо, у центрі інтелектуальної аргументації Макиавеллі, у викладі та інтерпретації її Лео Штраусом, виявляються позиції старої традиції політичного мислення політичної філософії, коли Штраус пише про слідство чи обумовлене, які «не можуть передувати причині чи умові». Справді, в «Державі» Платона насамперед описується образ і характерні риси якогось «ідеального» з устрою держави. Однак на причинно-наслідковому рівні, на рівні історичних причин чи умов це не розглядається. Платон створює масштабну картину уявлюваної ним держави у відриві від конкретно-історичного аналізу, зробити що він був або не готовий, або це не входило у систему того, що ми називаємо «політичною філософією» Платона. Макиавеллі ж, згідно з Штраусом, розставляє аргументи в порядку прив'язування їх до причини чи умови і ніяк інакше, тим самим поглиблюючи свій розрив навіть із так званим політичним реалізмом Аристотеля. Там де Аристотель зупиняється, констатує «непридатність матеріалу» для обробки, Макиавеллі йде далі, пропонуючи лише застосувати інші за характером критерії та методи роботи з «відкинутим» Аристотелем матеріалом, який ми можемо називати матеріалом повною мірою політичним. Виходить, що Штраус вірно констатує основні позиції та характер вкладу Макиавеллі у перший етап «хвиль сучасності» (поняття Л. Штрауса), проте ставить Макиавеллі закид те, що відображало тенденцію до монополізації політичної влади як такої в рамках країн європейського континенту в цілому. А вже досягти цієї монополізації, створити централізовану модель держави можна було лише новими методами, використовуючи засоби, націлені на побудову не ідеальних моделей державного та політичного устрою в дусі Платона, а в рамках реальних тенденцій пов'язаних із переосмисленням процесу політичного розвитку, на які вказує професор Крістофер Уікхем у роботі «Середньовічна Європа: Від повалення Риму до Контрреформації».

Але повернемося до розгляду аргументації Штрауса, оскільки лише проаналізувавши її в повному обсязі можна оцінити характер вкладу Макиавеллі в інтелектуальну традицію ідеології абсолютизму і оцінити також, наскільки наше розуміння цього вкладу може змінюватись в залежності від нашої схильності до оцінок Макиавеллі присутнім в історіографії досліджуваного нами питання. Відповідно до Штрауса Макиавеллі відкидає позицію класичного варіанта політичної філософії, суть якої полягає у визнанні справедливості як «згоди з природним порядком; визнання невлітального випадку відповідає визнання незбагненого провидіння» (Штраус, 2000: 72). Натомість Макиавеллі стверджує, що чеснота існує саме заради держави, а «випадок може бути поставлений під контроль». Виходить, ми є присутніми перед перетворенням політичної проблематики на проблематику суто «технічну». Штраус наводить як приклад цитату з Томаса Гоббса про те, що причиною занепаду держав є справи людей, які їх очолюють. Тим самим Макиавеллі констатує, що «у людях немає такого зла, яким неможливо було б керувати» (Штраус, 2000: 73).

У результаті Макіавеллі здійснив серйозний методологічний переворот, який може бути краще зрозумілий у світлі двох змін, що відбулися, як зазначає Штраус, вже після Макіавеллі. Йдеться, по-перше, про «революцію в природничих науках», що супроводжувалась відмовою від «кінцевих причин», у тому числі й від «поняття випадку». А, по-друге, наступна зміна була пов'язана з відновленням «старого зв'язку» між справедливістю та природним правом у роботах Томаса Гоббса, тлумаченням її знову в «макіавелліанському дусі». До Гоббса природний закон розумівся «у світлі ієрархії цілей людини, серед яких самозбереження займало найнижче місце», тоді як трактування Гоббса ґрунтується на трактуванні природного закону «тільки в термінах самозбереження» (Штраус, 2000: 74).

Виходить, що Штраус констатує прямий зв'язок Макіавеллі з виникненням абсолютизму, проводить паралель з Гоббсом, який був, як відомо, одним з найвідоміших теоретиків монархічної форми правління, вводить поняття «трьох хвиль сучасності» в контексті чого нам і пропонується оцінити основний внесок Макіавеллі в розвиток політичної філософії. Абсолютизм як явище не позначається і не аналізується Штраусом, хоча воно не може бути не присутнє у змісті «першої хвилі сучасності». Критичний аналіз позиції Штрауса, що дозволяє побачити його прихильність до політичної філософії неоконсерватизму в рамках уваги до робіт Сократа, Платона і Аристотеля, а також, у свою чергу, критиці з його боку Макіавеллі та Мартіна Хайдеггера дозволяє нам висловити елементи власних оцінок про взаємозв'язок Макіавеллі з теорією абсолютизму.

Таким чином, на наш погляд, можна стверджувати, що застосування загальних методологічних принципів оцінок Штраусом Макіавеллі є продуктивним у широкому розумінні розвитку теорії абсолютизму, суспільно-політичної думки раннього Нового часу. Критицизм Штрауса щодо ключових аспектів підходу Макіавеллі не здатний замінити сам факт правильної оцінки Штраусом суті поглядів флорентинського мислителя. Макіавеллі справді здійснює розрив із класичною традицією політичної думки, у світлі чого навіть пізніші інтерпретації «Государя», створені вже після Лео Штрауса, не здатні похитнути вірності його оцінок. Так, інтерпретація Квентіна Скіннера, одного із засновників Кембриджської «школи понять», заснована на прагненні відійти від «текстуалізації» інтерпретації «Государя», відштовхуючись від наявності «республіканського ідеалу». У свою чергу, позиція Квентіна Скіннера, озвучена ним на сторінках його робіт, не здатна, на наш погляд, підірвати основні моменти підходу Лео Штрауса. Адже Скіннер аж ніяк не заперечує істотне значення «Государя» у розвитку теорії абсолютизму, проте має на меті загалом оскаржити концептуальну точку зору Лео Штрауса.

Література:

- Maulde-La-Clavière, 1892 – *Maulde-La-Clavière M. De. La diplomatie au temps de Machiavel. Tome I.* Paris: Ernest Leroux, éditeur, 1892. 475 p.
- Буркхардт, 1996 – *Буркхардт Я.* Культура Возрождения в Италии. Опыт исследования. М.: Юристъ, 1996. 591 с.
- Гоббс, 2020 – *Гоббс Т.* Левиафан. М.: РИПОЛ классик, 2020. 608 с.
- Дьомін, 2001 – *Дьомін О.Б.* Біля витоків англійського атлантизму. Зовнішня політика Англії кінця 50-кінця 80-х рр. XVI ст. Одеса: Астропринт, 2001. 360 с.
- История человечества, 2004 – *История человечества: в 8 томах. Том V. XVI-XVIII века.* М.: «Издательский Дом МАГИСТР-ПРЕСС», 2004. 499 с.
- Кроче, 1999 – *Кроче Б.* Макиавелли и Вико // Антология сочинений по философии. История, экономика, право, этика, поэзия. СПб.: «Пневма», 1999. С. 126-131.
- Мак'явеллі, 2019 – *Мак'явеллі Н.* Державець. Київ: Фоліо, 2019. 121 с.
- Скиннер, 2009 – *Скиннер К.* Макиавелли. Очень краткое введение. М.: Астрель, 2009. 156 с.
- Тарле, 2017 – *Тарле Е.В.* История Италии в средние века. М.: URSS, 2017. 208 с.

Уикхем, 2019 – *Уикхем К.* Средневековая Европа. От падения Рима до Реформации. М.: Альпина нон-фикшн, 2019. 536 с.

Хеншелл, 2003 – *Хеншелл Н.* Миф абсолютизма. Перемены и преемственность в развитии западноевропейской монархии раннего Нового времени. Спб.: Алетейя, 2003. 272 с.

Циватый, 2013 – *Циватый В.Г.* Дипломатический инструментарий Н. Макиавелли и институционализация дипломатической деятельности западноевропейских государств раннего Нового времени / Перечитывая Макиавелли. Идеи и политическая практика через века и страны. М.: Институт всеобщей истории РАН, 2013. С. 271-285.

Штраус, 2000 – *Штраус Л.* Введение в политическую философию. Пер. с англ. М. Фетисова. М.: Логос, Праксис, 2000. 364 с.

References:

Maulde-La-Clavière, 1892 – *Maulde-La-Clavière M. De.* La diplomatie au temps de Machiavel. Tome I. Paris: Ernest Leroux, éditeur, 1892. 475 p.

Burkhardt, 1996 – Burkhardt Ja. Kul'tura Vozrozhdenija v Italii. Opyt issledovanija [Renaissance culture in Italy. Research experience]. M.: Jurist, 1996. 591 s. [in Russian]

Gobbs, 2020 – *Gobbs T.* Leviatan [Leviathan]. M.: RIPOL klassik, 2020. 608 s. [in Russian]

D'omin, 2001 – *D'omin O.B.* Bilja vitokiv anglijs'kogo atlantizmu. Zovnishnja politika Anglii kincja 50-kincja 80-h rr. XVI st. [At the origins of English Atlanticism. Foreign policy of England in the late 50s and late 80s of the 16th century]. Odesa: Astroprint, 2001. 360 s [in Ukrainian]

Istorija chelovechestva, 2004 – Istorija chelovechestva: v 8 tomah. Tom V. XVI-XVIII veka [Human history]. M.: «Izdatel'skij Dom MAGISTR-PRESS», 2004. 499 s. [in Russian]

Kroche, 1999 – *Kroche B.* Machiavelli i Viko // Antologija sochinenij po filosofii. Istorija, jekonomika, pravo, jetika, pozejija [Machiavelli and Vico]. SPb.: «Pnevma», 1999. S. 126-131. [in Russian]

Mak'javelli, 2019 – *Mak'javelli N.* Derzhavec' [The Prince]. Kyiv: Folio, 2019. 121 s. [in Ukrainian]

Skinner, 2009 – *Skinner K.* Machiavelli. Ochen' kratkoe vvedenie. [Machiavelli. A very short introduction]. M.: Astrel', 2009. 156 s. [in Russian]

Tarle, 2017 – *Tarle E.V.* Istorija Italii v srednie veka. [History of Italy in the Middle Ages]. M.: URSS, 2017. 208 s. [in Russian]

Uikhem, 2019 – *Uikhem K.* Srednevekovaja Evropa. Ot padenija Rima do Reformacii. [Medieval Europe. From the Fall of Rome to the Reformation]. M.: Al'pina non-fikshn, 2019. 536 s. [in Russian]

Henshell, 2003 – *Henshell N.* Mif absoljutizma. Peremeny i preemstvennost' v razviti zapadnoevropejskoj monarhii rannego Novogo vremeni. [The myth of absolutism. Changes and continuity in the development of the Western European monarchy of the early modern period]. Spb.: Aletejja, 2003. 272 s. [in Russian]

Civatyj, 2013 – *Civatyj V. G.* Diplomaticeskij instrumentarij N. Machiavelli i institucionalizacija diplomaticeskoj dejatel'nosti zapadnoevropejskih gosudarstv rannego Novogo vremeni / Perechityvaja Machiavelli. Idei i politicheskaja praktika cherez veka i strany [N. Machiavelli's Diplomatic Tools and the Institutionalization of the Diplomatic Activities of the Western European States of the Early Modern Age]. M.: Institut vseobshhej istorii RAN, 2013. S. 271-285. [in Russian]

Shtraus, 2000 – *Shtraus L.* Vvedenie v politicheskiju filosofiju. Per. s angl. [Introduction to Political Philosophy]. M. Fetisova. M.: Logos, Praksis, 2000. 364 s. [in Russian]